

Ржевська Д. О.

Національний авіаційний університет

КОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЯПОНСЬКОЇ ОНОМАТОПЕЇЧНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті визначено роль фреймового підходу при перекладі ономатопеїчної лексики та представлено способи передачі змісту звуко символізмів у японській мові та можливостей їх перекладу англійською та українською мовами. У дослідженні виявлено відсутність чітко вираженого підмету у японськомовних текстах, а для передачі інформації використовуються дієслова. Фреймовий аналіз передачі змісту ономатопей у японській мові та особливостей їх перекладацького відтворення в українській мовах уможливує, зокрема і виявлення головної характеристики японського синтаксису – використання часток. У японській мові відсутня категорія відмінка, а тому ономатопей визначаються за допомогою часток, а речення будується навколо присудка, що виступає його основою, утворюючи додаткові відмінки шляхом використання часток. Ономатопеїчна лексика японської мови привертає особливу увагу наявністю низки ознак, що дають можливість виділити її в окремий семантичний клас.

Під час перекладу японська ономатопеїчна лексика, як правило, передається шляхом заміни, компенсації, вилучення та додавання. Компенсацію використовують для збереження образних та інших компонентів значення, релевантних при відтворенні функцій ономатопей у тому випадку, коли ці компоненти не можуть бути збережені через застосування інших перекладацьких трансформацій.

Ономатопеїчна лексика при перекладі може бути упущена, коли всі основні компоненти значення виражені в інших одиницях тексту мови перекладу, коли передача всіх компонентів значення ономатопеїчної одиниці може призвести до невиправдано довгого перекладу, або коли вживання відповідного еквівалента може призвести до порушення стилістичної цілісності тексту.

Для оцінки адекватності перекладу необхідно звернути увагу на ієрархію функцій, притаманних їм у тексті мови оригіналу поряд із ієрархією значень цих одиниць. Для одних одиниць домінуючою функцією може бути лексичне значення, а для інших – образний компонент чи додаткове значення однократності чи багатократності дії.

Ключові слова: звуко символізм, ономатопеїчна лексика, фреймова семантика, фрейми, односкладні ономатопей, граматичні частки.

Постановка проблеми. Звуконаслідування з найбільшою частотою зустрічаються в японській художній літературі, і саме тому переклад цих одиниць є випробуванням для перекладача в європейській лінгвокультурній традиції.

На думку американського лінгвіста Б. Ворфа, мова та спосіб мислення мають взаємовплив у процесі свого формування [8, с. 25]. Японське світосприйняття відрізняється від європейського, і це має пряме відображення у лінгвістичних структурах. Японці сприймають світ «очима комахи», а європейці – з висоти пташиного польоту, тому спосіб подачі японського тексту при перекладі вимагатиме використання ситуативних відповідей. Японський лінгвіст Й. Ікегами стверджує, що відмінність з погляду ситуативності думки є ключовим фактором при перекладі японського художнього тексту англійською мовою. Ситуа-

тивність – це джерело гнучкості і взаєморозуміння живих істот, а саме світосприйняття системи зумовлене культурою та мовою. А. Ічікава вважає, що відмінні культури породжують відмінне сприйняття світу. Зокрема, Х. Накашіма стверджує, що існують екзо- та ендосистеми сприйняття. В екзосистемі сприйняття споглядач перебуває ззовні, його втручання в процес є мінімальним, натомість ендосистема передбачає безпосередню участь перекладача. Саме тому при перекладі завжди буде помітною відмінність у світосприйнятті під час передачі змісту та смислового навантаження. Наприклад, у висловленні 窓の外はすっかり明るくなってきた。(mado no soto ha *sukkari* akaruku natte kita) читач ідентифікуватиме себе з головним героєм, який споглядає з вікна за сходом сонця, через безособовість структури висловлення із підметом, вираженим через

приховане «я» читача. В англійському перекладі Дж. Рубін – “Full light of a day shone outside the window”, читач знаходиться за межами кімнати і спостерігає за цим процесом звисока, оскільки підметом виступає “light” – світло, що зміщує акцент на інше місце перебування наратора.

Формулювання цілей статті. Як демонструє матеріал дослідження, очевидним є те, що в оригінальних японських текстах чітко виражений підмет відсутній. На думку Т. Канає, нечітко виражений присудок уможлиблює досягнення ефекту передачі наративу «очима комахи», тоді як в англомовних текстах саме чітко виражений присудок буде переносити читача на висоту пташиного польоту. Для японців під час передачі інформації важливими є дієслова, а для носіїв англійської мови – іменники.

Однією з головних характеристик японського синтаксису є використання часток, оскільки в японській мові немає категорії роду, числа та відмінку. А. Мікамі надає таку класифікацію цих часток за відмінками [3, с. 27] (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація японських відмінкових часток за А. Мікамі

Називний відмінок	が (ga)
Знахідний відмінок	を (wo)
Місцевий відмінок	に (ni)
Давальний відмінок	に (ni)、へ (e)
Аблативний відмінок	に (ni)、から (kara)
Орудний відмінок	で (de)
Комутативний відмінок	と (to)

Ця класифікація має пряме відношення до поверхневої структури мови. З цієї позиції Ч. Філмор під час створення власної класифікації відмінків зазначив, що саме граматики японської мови постає основою. Він виділив такі групи відмінків: агент, інструмент, експерієнцер, об’єкт, місце розташування, джерело, ціль, час та бенефактив. У процесі дослідження взаємозв’язку між відмінком та дієсловом, Ч. Філмор поділяє відмінки на обов’язкові та вибіркові, класифікуючи значення самого дієслова за допомогою відмінкового фрейму (case frame). В англійській мові речення “A window broke” та “The thief broke the window” належать до різних відмінкових фреймів. Присутність суб’єкта є ключовим синтаксичним моментом, натомість роль підмета відрізняється в обох прикладах англійською, а в японській мові вони відрізняються використанням форми пасиву та модальності дієслова, отримуючи закінчення – れる (reru).

Відмінки в японській мові позначаються за допомогою часток, а японське речення будується навколо присудка, що виступає основою з додатковими відмінками, які творяться за допомогою використання часток. Це робить структуру японського речення досить гнучкою. Розглянемо це на прикладах, наведених у таблиці 2 (автор Х. Накашіма).

Таблиця 2

Класифікація значення дієслова за допомогою відмінкового фрейму (case frame)

Відмінковий фрейм (case frame)	Англійська мова	Японська мова
Підмет: O	The window broke.	窓が割れた (mado ga wareta)
Підмет: A Об’єкт: O	A thief broke the window.	泥棒が窓を割った (dorobo ga mado wo watta)
Підмет: I Об’єкт: O	A hammer broke the window.	金槌が窓割った (kanazuchi ga mado wo watta)

Отже, ми бачимо, що у першому реченні, де слово «window» виступатиме підметом, дієслово «break» у японському варіанті буде виражене неперехідним дієсловом 割れる (wareru) «to be smashed», а в реченнях, де «window» виступатиме в ролі додатка, над яким буде виконуватися дія, японською мовою відповідно перекладатиметься за допомогою перехідного дієслова 割る (waru) «to break». Важливу роль при перекладі виконуватимуть саме частки が (ga), що вказуватиме на підмет, і を (wo) – частка для позначення прямого додатка при перехідному дієслові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американський лінгвіст К. Торатані пояснює часте вживання ономапопейчної лексики в художніх творах тим, що в японській мові, порівняно з англійською, дуже мала кількість дієслів, які можуть передати різні деталі та відтінки, тому їх замінюють словами звуконаслідувань та звуко-символізмів [6, с. 65]. Наприклад, щоб розкрити різні особливості ходи в англійській мові використовують такі слова, як dawdle (плентатися), trudge (ледь іти від втоми), toddle (бродити без діла), натомість у японській мові використовують ономапопейчні еквіваленти のろのろ (nogonogo), とぼとぼ (tobotobo), よちよち (yochi yochi), які несуть значення дієслова ходити 歩く (aruku). Інший аргумент широкого вживання слів ономапопейчної лексики в літературі полягає у тому, що порівняно зі звичайними сталими виразами, вони

надають чіткіше уявлення про дії, емоції та відчуття [6, с. 66].

Дослідники Х. Мінашіма та Х. Іносе подають відсоткове співвідношення перекладу тих чи інших частин мови як, наприклад, іменників чи дієслів за допомогою перехідних онома-топей. Так, Х. Мінашіма, проаналізувавши способи перекладу англійською мовою 332 японських онома-топей, вважає, що найпоширенішими частинами мови для їх передачі будуть дієслова (27,1 %), прислівники (18,1 %), прикметники (15,4 %), іменники (10,2 %), власне онома-топей (7,2 %) та інші (5,7 %), а також 16,3 % японських онома-топей не будуть перекладеними. Посилаючись на дані цих дослідників, можна стверджувати, що у більшості випадків переклад японських онома-топей потребуватиме застосування прийому заміни однієї частини мови на іншу [2, с. 263].

За морфологічними ознаками онома-топей в японській мові поділяються на односкладні (singletons) та онома-топей з редулькованою основою:

Онома-топей з редулькованою основою:

– きょろきょろ (kyoro kyoro) – look around restlessly;

– ばらばら (bara bara) – scattered, in pieces, disconnected;

– ひらひら (hira hira) – flutter, flickering (light, flame).

Односкладні онома-топей:

– じっと (jitto) – motionlessly, firmly, patiently;

– ぽつんと (potsunto) – isolated, standing alone;

– ぱったりと (pattarito) – unexpectedly, suddenly, abruptly.

Велику кількість можливостей для реалізації більшого спектру значень онома-топейчних слів надають дієслова, які у поєднанні з ними дають можливість більш влучно передати фрейми при перекладі англійською мовою. З. Вендлер поділяє японські дієслова на «дієслова зміни стану» та «дієслова руху»:

Дієслова руху:

– 歩く (aruku) – walk;

– 光る (hikaru) – shine;

– 鳴らす (narasu) – ring.

Дієслова зміни стану:

– 開く (hiraku) – open;

– 着く (tsuku) – arrive;

– 壊す (kowasu) – break [1].

Для першої групи дієслів характерною є наявність кінцевої точки, а саме результативність дії як, наприклад, 開く (hiraku) – “open”, оскільки, якщо двері відчинені, ми бачимо результативну

дію, і вона не може тривати аж доки інша особа не повторить цикл «відкривання – закривання», тоді як дієслова другої групи передають динамічну дію або рух відповідно без кінцевої точки, наприклад, 歩く (aruku) – “walk” характеризує динаміку руху без логічного завершення.

Керуючись цією класифікацією, можна стверджувати, що при перекладі онома-топей з редулькованою основою у поєднанні з дієсловами руху в англійській мові будуть використовувати базовий спосіб підбору дієслова з онома-топейним коренем, наприклад, ゴシゴシ (goshi goshi) – scrubbing + こする (kosuru) – rub = scrub. Як зазначає Дж. Бестер, в англійській мові наявна велика кількість дієслів на позначення широкого спектру відтінків та нюансів однієї й тієї ж дії, руху чи звуку. Наприклад, для передачі світла в англійській мові можна використовувати shine, gleam, glow, glitter, glisten. У процесі дослідження способів перекладу лінгвісти Дж. Бестлер, І. Таморі та А. Хіросе створили універсальну формулу для перекладу онома-топей з редулькованою основою у поєднанні з дієсловами руху:

Онома-топей з редулькованою основою + дієслово руху → Дієслово з коренем онома-топей з редулькованою основою [5, с. 142]

Так, Л. Талмі виділяє ще один варіант перекладу односкладних та онома-топей з редулькованою основою у поєднанні з дієсловами зміни стану шляхом використання дієслів «сателітів»:

バタン (batan) – falling + 寝る (neru) – lie down = collapse into;

すい (sui) – smoothly + 開く (hiraku) – open = slide open.

Причина використання при перекладі саме дієслів «сателітів» зумовлена існуванням ідеї «лексикалізаційної моделі». На думку Л. Талмі, суть лексикалізаційної моделі полягає в тому, що на концептуальному рівні подія може бути деком-позованою на семантичні примітиви, та способи їх поєднання для створення певної картини світу, де відмінності будуть виникати залежно від типу мови [5, с. 74]. Однією з основних відмінностей є належність англійської та японської мов до різних типологічних груп.

Варто зазначити, що не всі онома-топейчні слова в японській мові можна перекласти англійською за допомогою дієслів. Говорячи про односкладні прислівникові онома-топей, одним із вдалих способів для перекладу є використання іменника у зв'язці з прийменником *with*:

Онома-топей

どさり (dosari) clumping

Переклад

with a thud

がちゃん (gachyan) crashing with a crash
どきり (dokiri) shocking with a thump

Такий варіант перекладу ґрунтується на когнітивному прийомі «конкретизації абстрактних понять» (reification), що введений К. Торатані [7, с. 69], і використовується для вербалізації концептів, які належать до щонайменше двох чітко виражених областей – доменів: просторової і часової. На думку Л. Талмі, когнітивна операція дає можливість перекладачеві зробити члена однієї області – домена, членом іншої, отже, такі перетворення можуть відбуватися завдяки можливості зміни граматичної форми. Наприклад, дискретна дія «calling» у реченні «John called me» може бути також вираженою за допомогою злічуваного іменника «a call» у варіанті «John gave me a call». Якщо до дії «calling» буде застосована когнітивна операція «конкретизації абстрактних понять» (reification), де концепт події (event), який належатиме до домену часу, своєю чергою буде переконцептуалізованим на об'єкт, який належатиме до області – домену простору [4, с. 82].

Виклад основного матеріалу. Роблячи переклад роману Х. Муракамі «Хроніка заводного птаха», значення ономапопеїчного слова じっと (jitto) у сполученні з дієсловом 見る (miru) та 覗き込む (nozoki komu) в наступних фрагментах:

–それから僕の顔をじっと見た– he looked me straight in the face .

–私の顔をじっとのぞきこみました– He fixed his eyes in mine.

–私の顔をじっと覗き込むように – looked hard at me and said

Зокрема, Дж. Рубін досягає ідеального збереження фрейму ПОШУКУ при перекладі першого висловлення, じっと (jitto) з дієсловом 見る (miru), за допомогою словосполучення «to look somebody straight in the face». У другому висловленні Дж. Рубін використовує сталий вираз «to fix one's eyes on something» для перекладу じっと (jitto) з дієсловом 覗き込む (nozoki komu) «вдивлятися», зберігаючи фрейм ПОШУК, який намагався показати Х. Муракамі у своєму романі. Для перекладу останнього висловлення використано ідіоматичний вираз «to take a hard look», який ідеально передає сему «тількиності» в погляді, що японському мовленні властивий для звуко символізму じっと (jitto) з дієсловом 覗き込む (nozoki komu) «вдивлятися».

Прийом «конкретизації абстрактних понять» (reification) може допомогти зробити конкретнішим аспектно значення, позначене односкладною

ономапопеєю (singleton). Розглянемо на прикладі висловлення з роману Х. Муракамі «Хроніка заводного птаха» та його перекладу англійською мовою, аби простежити особливості односкладної ономапопеї きちんと (kichinto) – neatly, accurately та дієслова 折り畳む (oritatamu) – to fold:

スカートの膝の上にはハンカチがきちんと折り畳まれたまま置かれていた。

On her lap lay the handkerchief that she had folded with such a care.

Основним способом перекладу звуко символізму тут є перекладацька заміна, що в оригіналі належить до домену простору, і тому при перекладі слова きちんと (kichinto) – neatly, accurately, Дж. Рубін використовує іменник care у зв'язці з прийменником with, аби звернути особливу увагу читача саме на стан хустинки героїні, яка знаходиться в неї на колінах. Трансформуючи при перекладі односкладну ономапопею きちんと (kichinto) в іменник care, Дж. Рубін розширив її значення, акцентуючи увагу на деталях та просторових моментах. Можемо стверджувати, що такий спосіб перекладу забезпечує безпомилкову передачу лаконічності аспектного значення односкладних прислівникових ономапопей. Отже, формула, запропонована Л. Талмі для перекладу односкладної ономапопеї є такою:

Односкладна ономапопея → with + злічуваний іменник

がちゃん (gachyan) crashing → with a crash [7, с. 67].

Ще одною технікою для перекладу прислівникових ономапопей в англійській мові може бути трансформація цієї ономапопеї в прикметниковий елемент, який утворюватиме іменник. Розглянемо на прикладі висловлення, де у тексті оригіналу використано дієслово руху та односкладну ономапопею じっくり (jikkuri), перекладену як manner of looking carefully without rushing.

「家に帰ってじっくり鏡を見なさい」

“Go home and take a good look in the mirror”.

Дієслово 見る (miru) можна відтворити у перекладі to look, тобто через застосування словникового відповідника, проте Дж. Рубін трансформує дієслово 見る (miru) в іменник a look, щоб передати аспектно значення односкладної ономапопеї, і потім, долучив цей іменник до дієслівної фрази, додаючи нейтральне дієслово to take, створивши таким способом стилістично марковану дієслівну конструкцію to take a look. Ще одна характеристика цієї ономапопеї, що передає ретельність виконання дії, може бути виражена прислівниковим елементом good, який буде модифікувати

іменник *look*, що можна простежити в англійському варіанті перекладу речення. Проте, зважаючи на обмежену кількість нейтральних дієслівних конструкцій у японській мові, такий спосіб перекладу може застосовуватися лише до певної контекстуальної ситуації. Отже, трансформація, запропонована Л. Талмі для перекладу односкладної ономапопей є наступною:

Односкладна ономапопея + дієслово руху
(じょくり (jikkuri) – looking carefully) +
(見る (miru) – to look)

→

нейтральна дієслівна конструкція
з модифікованим злічуваним іменником
(to take a good look at) [4, с. 62].

Висновки. Тож, ми дійшли висновку про те, що оскільки в оригінальних японських текстах відсутній чітко виражений підмет, для передачі інформації використовують дієслова. В японській мові, порівняно з англійською, дуже мало дієслів для передачі деталей та відтінків, тому їх замінюють ономапопейною лексикою.

Отже, використання когнітивного підходу при перекладі японської ономапопейної лексики в англійській мові дає можливість встановити відмінності у варіантах подачі ономапопей та звукосимволізмів японського тексту англійською мовою шляхом використання конкретно встановлених перекладацьких трансформацій відповідно до морфологічних ознак японських ономапопей.

Список літератури:

1. Hirose M. Japanese and English Contrastive Lexicography: The Role of Japanese “Mimetic Adverbs”. Unpublished Doctoral Dissertation. University of California, Berkeley, 1981. 234 p. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED341243.pdf>
2. Inoue K. Rhetoric of onomatopoeia: Cognitive linguistic study on neologism of onomatopoeia and mimetics. Ph.D. dissertation. Osaka University, 2010.
3. Mikami A. 現代語法序説 (Introduction to Contemporary Japanese Syntax). Toko Shoin, 1953.
4. Talmy L. Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms. In T. Shopen (Ed.), Language typology and syntactic description. Grammatical categories and the lexicon. 1985. Vol. 3. P. 57–149.
5. Tamori I. Schourup L. Onomatopoeia: Keitai to Imi [Onomatopoeias: Morphology and Meaning], Tokyo: Kuroshio Shuppan, 1999. 228 p.
6. Toratani K. Aspectual Matching and Mimetics in Japanese. Proceedings of the Twenty-eighth Western Conference on Linguistics. 1999. 11. P. 495–507.
7. Toratani K. Translating mimetics in Japanese: A cognitive approach. New Voices in Translation Studies. 2009. Vol. 5. P. 63–77.
8. Whorf B. L. Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. MIT Press, 1964. 278 p.

Rzhevskaya D. O. COGNITIVE FEATURES OF JAPANESE ONOMATOPOEIA TRANSLATION PROCESS

The article defines the role of the frame approach in the translation of onomatopoeic vocabulary and presents ways of conveying the content of sound symbolism in Japanese and the possibilities of their translation into English and Ukrainian. The study revealed the absence of a clearly expressed subject in Japanese-language texts, and verbs are used to convey information. The frame analysis of the transmission of the content of onomatopoeia in the Japanese language and the peculiarities of their translation reproduction in the Ukrainian languages makes it possible, in particular, to identify the main characteristic of Japanese syntax is the use of particles. In Japanese, there is no case category, so onomatopoeias are defined by means of particles, and the sentence is built around the predicate that acts as its base, forming additional cases through the use of particles. The onomatopoeic vocabulary of the Japanese language attracts special attention due to the presence of a number of features that make it possible to distinguish it into a separate semantic class.

In translation, Japanese onomatopoeic vocabulary is generally conveyed through substitution, compensation, deletion, and addition. Compensation is used to preserve figurative and other components of meaning, relevant when reproducing the functions of onomatopoeia in the case when these components cannot be preserved due to the use of other translational transformations.

Onomatopoeia may be omitted when all the main components of the meaning are expressed in other units of the text of the language of translation, when the transfer of all components of the meaning of an onomatopoeic unit may lead to an unreasonably long translation, or when the use of the corresponding equivalent may lead to a violation of the stylistic integrity of the text.

To assess the adequacy of the translation, it is necessary to pay attention to the hierarchy of functions inherent in them in the text of the original language along with the hierarchy of the values of these units. For some units, the dominant function may be the lexical value, and for others, the figurative component or the additional meaning of the singleness or multiplicity of the action.

Key words: *mimetics, onomatopoeia, frame semantics, frames, singletons, grammatical particles.*